

Izvorni znanstveni članak

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ
Arboretum Trsteno

Arboretum Trsteno – perivoj renesansnoga ljetnikovca

Original Scientific Paper

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
The Croatian Academy of Sciences and Arts

MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ
Arboretum Trsteno

Arboretum Trsteno – the Gardens of a Renaissance Villa

Perivoj ljetnikovca stare i ugledne dubrovačke plemićke obitelji Gučetić-Gozze u Trstenome, 25 kilometara zapadno od Dubrovnika, podizan je u razdoblju 1494. – 1502. godine u duhu renesanse. Tijekom proteklih pet stoljeća razvijao se prostorno, oblikovno i stilski s prepoznatljivim konceptima rane renesanse, kasne renesanse, baroka, romantizma i historicizma. Tijekom svih razdoblja do danas se sačuvala jednoosna kompozicija perivoja, što ukazuje na odmak od uobičajene tlocrtne sheme dubrovačkoga renesansnog perivoja u obliku nepravilnoga rastera (mreže). Jednoosnom kompozicijom Trsteno se izdvaja kao tipološka različitost renesansne dubrovačke perivojne arhitekture.

Ključne riječi

Trsteno; Dubrovnik; arboretum; renesansni ljetnikovci; perivoji; ladanjska arhitektura

The gardens of the summer villa of the old and renowned Dubrovnik noble family of Gučetić-Gozze in Trsteno, 25 kilometres west of Dubrovnik, was built between 1494 and 1502 in the Renaissance spirit. Throughout the following five centuries, it developed spatially, formally, and stylistically with recognizable concepts of the early and late Renaissance, Baroque, Romanticism, and Historicism. The single-axis composition of the garden has been preserved throughout all of these periods, which points to a detachment from the usual layout of Dubrovnik Renaissance gardens in the form of an irregular grid. The single-axis composition singles out Trsteno as a typological idiosyncrasy in Dubrovnik's Renaissance garden architecture.

Key words

Trsteno; Dubrovnik; arboretum; Renaissance summer villas; gardens; country architecture

TRADICIJA LADANJA

Tradicija ladanja u Hrvatskoj nalazi svoje korijene na obali Jadrana. Rimske vile zauzele su najljepše položaje krajolika. Najpoznatija i najveća, sačuvana do danas i u srednjem vijeku pretvorena u grad, jest Dioklecijanova palača u Splitu. Od rimskih vila najčešće ostadoše samo ruševine, ali njihov duh uskrsne u vilama novoga renesansnog doba. Humanistička misao oslonjena na antičku tradiciju u 15. stoljeću obnovi ladanje i prida mu svoju

THE TRADITION OF *VILLEGIATURA*

The tradition of *villegiatura* in Croatia has its roots on the Adriatic coast, where Roman villas occupied the most beautiful positions in the landscape. The best-known and largest, which was turned into a city in the Middle Ages and still survives today, is Diocletian's palace in Split. Usually nothing but ruins remained of Roman villas, however their spirit was resurrected in the new villas of the Renaissance period. Taking inspiration from

art BULLETIN 64 (2014), str. 101-131

Dubrovnik, 17. stoljeće, Kulturno-povijesni muzej Dubrovnik

Dubrovnik, 17th century, Cultural and Historical Museum of Dubrovnik

filozofiju. Unaprijeđena vrijednost poljodjelstva povećala ulogu posjeda na kojima se grade ljetnikovci gospodarskih i rezidencijalnih obilježja. Njihova prva pojava u Toskani, a ubrzo i na dubrovačkome području, u sljedećih će stotinjak godina oblikovati osebujan krajolik čiji će prostori prepoznatljivom dimenzijom svoje kulturne artikulacije obilježiti tri sljedeća stoljeća sredozemnih kulturnih i društveno-gospodarskih stremljenja.

Ladanje je obilježilo hrvatsku povijest od renesansnoga doba. Ljetnikovci na Jadranu, a dvorci u kontinentalnom dijelu Hrvatske, bili su toposi kulture i lijepih umjetnosti, a isto tako i žarišta političkoga života, umnogome potvrde identiteta i samosvojnosti kao i pripadnosti razvijenom kulturnom krugu. Ladanjske su cjeline, osim onih kasnijih, rezidencijalnih, bile ambijentalni sklopovi ljetnikovca, perivoja, gospodarskih zgrada, vrtova, voćnjaka i obradivih površina te prirodnih livada, pašnjaka i gajeva. Ljetnikovac je „vladao“ posjedom i budno nadgledao sve poljodjelske poslove, a perivoj je uz njega bio djelić kultiviranog prostora gdje je „umjetnost usavršila divlju prirodu“.¹

Ladanjska kultura i ladanjska izgradnja posebice su bile razvijene na širem području Dubrovnika, u doba Dubrovačke Republike (*Respublica Ragusina*) – od 1358., kada je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. Anžuvinac Dubrovniku potvrdio atribute državnosti, pa do siječnja 1808., kada je Napoleon I. Bonaparte ukinuo Dubrovačku Republiku. Pomorstvo i trgovina omogućili su razvoj i bogatstvo Dubrovnika, koji je svoj najveći uspon doživio u 15. i 16. stoljeću. Visoku kulturu stanovanja staroga Dubrovnika najbolje predstavljaju mnogobrojni ljetnikovci dubrovačke vlastele, građeni izvan grada, uz obalu Rijeke dubrovačke, na Elafitskim otocima i u dubrovačkom primorju.

Trsteno se smjestilo 25 kilometara zapadno od Dubrovnika, na obali dubrovačkoga primorja, u području koje je obdareno prirodnim pogodnostima i pitomom ljepotom krajolika. Prirodne su odlike u tom kraju čovjeku pružile uvjete za stalan život, koji je ovdje tekao neprekinuto, od prapovi-

Platana u selu Trsteno na ulazu u arboretum, crtež, presnimak iz knjige: Ugrenović, A. (1953.) Trsteno

Plane tree in the village of Trsteno, in front of the entrance, drawing, copied from: Ugrenović, A. (1953) Trsteno

the ancient tradition, fifteenth-century humanistic thought renewed and applied its own philosophy to *villegiatura*. The enhanced value of farming increased the role of the estate, where summer villas with both agricultural and residential features were built. In the hundred years after their first appearance in Tuscany, and shortly thereafter in Dubrovnik, estates fashioned a distinctive landscape, and the unique dimension of their cultural articulation was to mark the following three centuries of Mediterranean cultural and socio-economic aspirations.

Villegiatura had left its mark on Croatian history since the Renaissance. Summer villas on the Adriatic and castles in the continental part of Croatia were centres of both culture and the fine arts as well as political life, serving as confirmations of

jesti. Godine 1494. u Trstenome je izgrađen ljetnikovac s perivojem, koji se kroz samosvojni rast i razvoj oblikovao u povijesni prostor umjetnosti, arhitekture i bilja, a njegova duga i bogata povijest razotkriva ga kao duhovni prostor višestruko slojevitih dimenzija. Perivoj odolijeva vremenu i nevremenu, mijenama povijesti i prirode, poharama i zaboravu. Zaslužni za takav perivoj i sačuvanu ladanjsku cjelinu Trstenoga ponajprije su njegovi vlasnici. Brojni članovi obitelji Gučetić/Gozze imali su prepoznatljivu ulogu u gospodarskom i kulturnom životu Dubrovačke Republike. Bilo je među njima diplomata, biskupa, književnika, umjetnika, pomoraca, ali i ljubitelja vrtlarstva i perivojne kulture. Sa svojih putovanja Mediteranom Gučetići su

both identity and individuality as well as of belonging to cultural circles. These estates — except for later, solely residential ones — were ambient wholes containing summer homes, parks, agricultural buildings, gardens, orchards, farmland, meadows, pastures, and groves. The summer home “ruled” the estate, keeping a watchful eye on all farm work, while the gardens beside it were a snippet of cultivated space in which “art had perfected wild nature”.¹

Villegiatura and country estate buildings were exceptionally well-developed in the area surrounding Dubrovnik during the era of the Republic of Ragusa (*Respublica Ragusina*) — from 1358, when Louis I, King of Hungary and Croatia, confirmed

Platana u selu Trsteno na ulazu u arboretum, razglednica, početak 20. stoljeća

Plane tree in the village of Trsteno, in front of the entrance, postcard, early 20th century

Platana u selu Trsteno na ulazu u arboretum, razglednica, početak 20. stoljeća

Plane tree in the village of Trsteno, in front of the entrance, postcard, early 20th century

donosili sadnice i sjemenje, prenosili tadašnja hortikultura umijeća te unapređivali kulturu vrtova i perivoja.

Život na ladanjskom posjedu Trsteno odvijao se kroz njegovu rezidencijalnu i gospodarsku funkciju. Izgrađeno je jedanaest građevina: četiri rezidencijalne – ljetnikovac, paviljon, kapelica i fontana, te sedam gospodarskih – mlinica za žito, mlinica za masline, spremište uz mlinicu, spremište za plodove ispred mlinice, mala građevina s krušnom peći, pojata i akvedukt, koji je nekad ispunjavao dvostruku ulogu, funkcionalnu i dekorativnu. Sve su zgrade i građevine do danas sačuvane i kao cjelina su zaštićene.

its existence as a state, until 1808, when Napoleon Bonaparte abolished the Republic. Shipping and trade had enabled the development and wealth of Dubrovnik, which enjoyed its greatest rise in the 15th and 16th centuries. The high culture of living in old Dubrovnik is best represented by the numerous summer homes of Dubrovnik's nobility, built outside of the city along the coast of the Rijeka Dubrovačka ria, on the Elaphiti Islands, and along the Dubrovnik littoral.

Trsteno is located 25 kilometres west of Dubrovnik on the coast of the Dubrovnik littoral, a region rich in natural resources and a tamely beau-

Pogled s Drvarice na jugoistočni dio arboretuma i Trsteno, 2007.

View from Drvarica on the southeastern part of the arboretum and Trsteno, 2007

PET STOLJEĆA LADANJSKOGA SKLOPA I PERIVOJA

Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenome, izgrađen u razdoblju 1494. – 1502. godine, jedini je sačuvani dubrovački perivoj čiji je razvoj u pet proteklih stoljeća tekao evolucijskim rastom tijekom stilskih etapa i prostornoga širenja na veću površinu. Od jednostavne, ranorenesansne kompozicije dubrovačkoga perivoja u kasnorenesansnoj i baroknoj etapi razvija se izrazita jednoosna koncepcija, koja se kao prepoznatljiva osobujnost zadržala do danas.

tiful landscape. The natural characteristics of this area have offered man stable living conditions, and the area has been inhabited since prehistoric times. In 1494, a summer home and gardens were built in Trsteno – through its long, individual growth and development, it has been shaped into a historic space of art, architecture, and plant life, and its long and rich history reveals it as a multifaceted and spiritual space. The gardens have resisted time and turmoil, historical and natural changes, ruin and obscurity. Both the gardens and the entirety of Trsteno have been so preserved owing first and foremost to its owners. Numerous members of

Pogled s Drvarice na lučicu Trsteno, 2007.

View from Drvarica on the Trsteno harbor, 2007

Dosadašnja je literatura pružala samo djelomične osnovne informacije o razdoblju gradnje i izgledu prvobitnog ljetnikovca, izgradnji kapelice i barokne fontane te o podizanju kasnoromantičarsko-historicističkog perivoja na Drvarici, a poznavanje slijeda vlasnika svodilo se na samo četiri osobe. Da bi se došlo do što potpunijeg i jasnijeg razumijevanja svih proteklih mijena, kao i razotkrivanja slojevitosti postojećega stanja perivoja, nužna su bila povijesna istraživanja vezana uz generacijski slijed vlasnika te istraživanja povijesnih i stilskih etapa. Provedena su u sklopu doktorskih istraživanja završenih 2012. godine.²

Istraživanjima utvrđen vremenski slijed vlasnika ladanjskoga posjeda tijekom proteklih 518 godina,

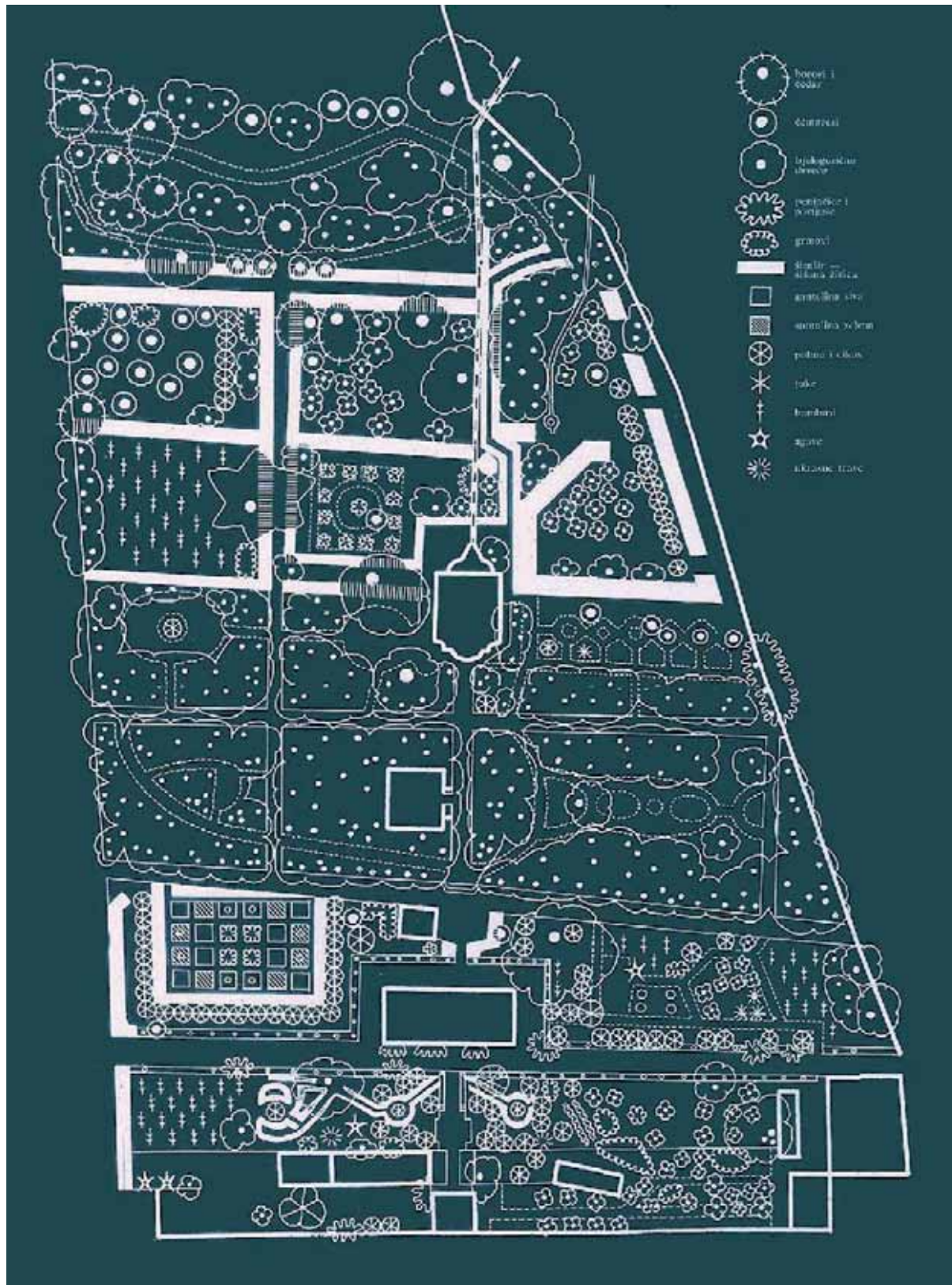
the Gučetić-Gozze family played a distinctive role in the economic and cultural life of the Republic of Ragusa. Among them were diplomats, bishops, writers, artists, mariners, as well as lovers of gardening and horticulture. The members of the Gučetić family brought seedlings and seeds from their journeys throughout the Mediterranean, also carrying with them the horticultural skills of the time and, in doing so, helping to advance the culture of gardens and parks.

Life on the Trsteno estate unfolded through its residential and agricultural functions. Eleven structures were built on it, four of them residential – a summer villa, a pavilion, a chapel, and a fountain – and seven of them agricultural – a wheat mill, an

Južno pročelje ljetnikovca, crtež, presnimak iz knjige: Ugrenović, A. (1953.) Trsteno

Southern face of the summer home, drawing, copied from: Ugrenović, A. (1953) Trsteno

Nacrt renesansnoga perivoja i raslinja, izradila Maja Anastazija Kovačević, objavljeno u radu Ane Deanović: Perivoj Gučetić u arboretumu Trsteno - pitanje njegove reintegracije i prezentacije, Rad JAZU 379, 1978.

Sketch of the Renaissance gardens and vegetation by Maja Anastazija Kovačević, published in Ana Deanović's "Perivoj Gučetić u arboretumu Trsteno - pitanje njegove reintegracije i prezentacije", Rad JAZU 379, rww978

od osnivanja 1494. do danas, pokazao je izmjenu 14 vlasnika Gučetića-Gozze do 1948. godine. U vremenskom slijedu jasno se izdvajaju tri razdoblja: prvo razdoblje 1494. – 1678. (od izgradnje ljetnikovca do velikog potresa), drugo razdoblje 1678. – 1948. i treće razdoblje od 1948. do danas, u vlasništvu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Prema dosegnutim spoznajama, sada je moguće istaknuti pet pripadnika obitelji Gučetić-Gozze zaslužnih za osnivanje, razvoj i rast perivoja kroz pet stilskih etapa: Ivan Marina Vita Gozze, do sada već poznati začetnik gradnje ladanjske cjeline 1494. godine; njegov unuk Nikola Vita Gozze, renesan-

olive mill, a storage house beside the mill, a storage house for olives in front of the mill, a small building with a brick oven, a hut, and an aqueduct, which once served both functional and decorative roles. All of the buildings and structures have been preserved and are protected as a whole.

THE ESTATE AND GARDENS THROUGH FIVE CENTURIES

The gardens of the Gučetić's summer home in Trsteno, built between 1494 and 1502, are the only remaining gardens in Dubrovnik whose development in the past five centuries unfolded evolutionarily, through stylistic stages and spatial expansions over a greater area. From its simple, early Renaissance composition typical of the gardens of Dubrovnik through its late Renaissance and Baroque stage, the gardens developed an exceptionally single-axis conception, which it has retained as a key feature until today.

Current literature offers only partial basic information on the period of its construction and the original appearance of the summer home, the construction of the chapel, baroque fountain, and late Romanticist-Historicist gardens at Drvarica. Knowledge of the list of its owners is limited to only four individuals. In order to come to the most complete and clearest possible understanding of all of the changes it underwent, as well as to reveal the layered nature of the gardens as they exist currently, historical research of the generational changes in ownership and research of its historical and stylistic stages was necessary. This research was carried out as part of doctorate research, and was completed in 2012.²

Research has confirmed the succession of owners of the country estate throughout the past 518 years, from its foundation in 1494 until today, showing a change in 14 owners from the Gučetić-Gozze family until 1948. Three periods clearly define themselves from this succession: the first peri-

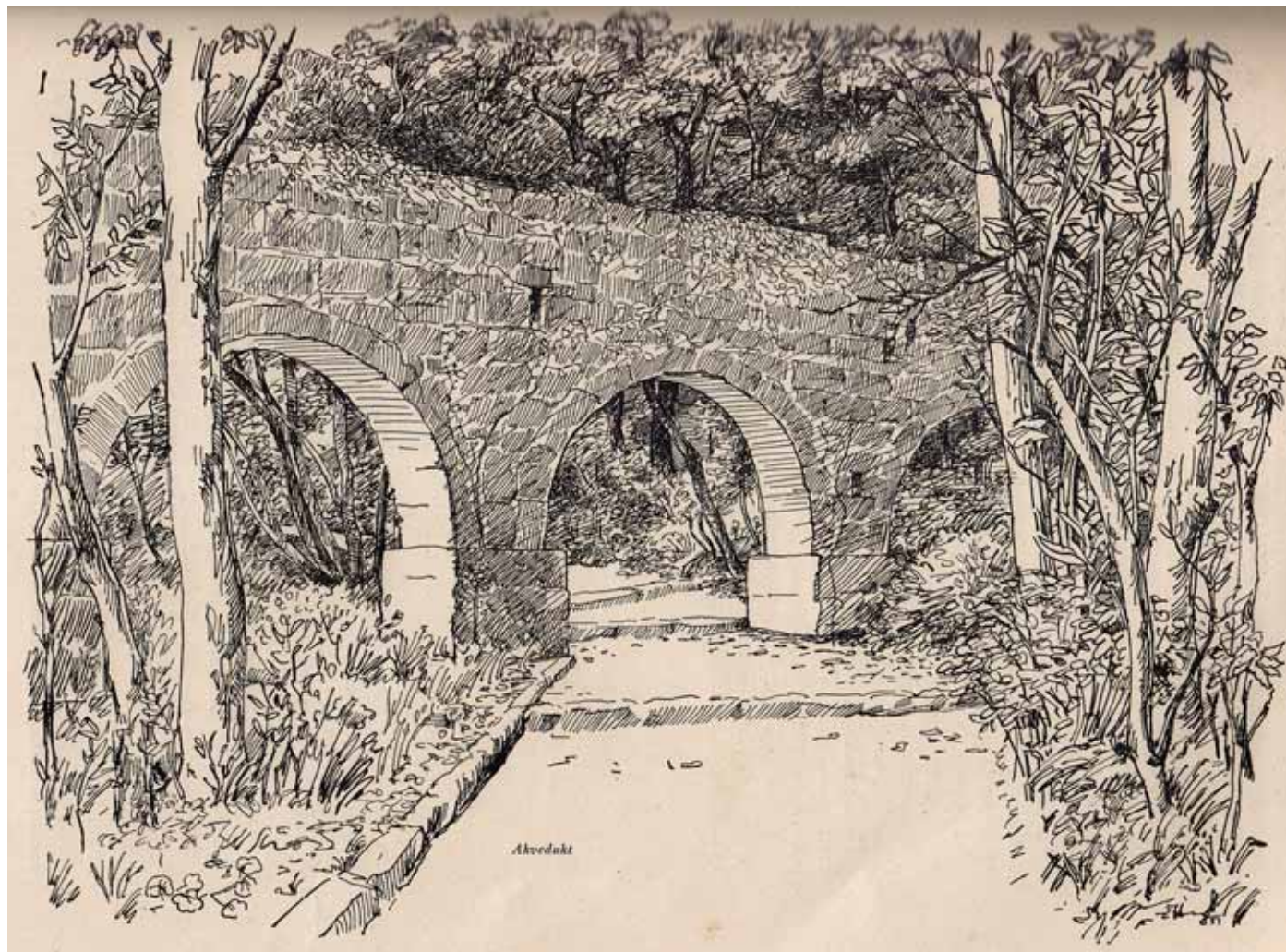
Akvedukt u renesansnom perivoju, 2007.

Aqueduct in the Renaissance gardens, 2007

sni filozof iz druge polovice 16. stoljeća, razdoblja kasnorenesansne preobrazbe perivoja; zatim Luka Rafaela Gozze iz prve polovice 18. stoljeća u čije je doba izvedeno barokno proširenje perivoja novim šetnicama i nasadima te gradnja fontane i akvedukta; Baltazar Paola Bassegli Gozze, koji je u drugoj polovici 19. stoljeća uredio novo proširenje perivoja u romantičarsko-historicističkom stilu, unio u stare prostore mnoge nove vrste ukrasnih stabala i grmova i izveo nove historicističke partere; Vito Baltazara Bassegli Gozze u prvoj je polovici 20. stoljeća na prednjem dijelu perivoja oko ljetnikovca unio različite egzotične vrste s posebnim naglaskom na palme i sukulente, a njegov iznimno vrijedan zahvat

od, lasting from 1494 - 1678 (from the construction of the summer home until the great earthquake), the second period, lasting from 1678 - 1948, and the third period, lasting from 1948 until today, during which the estate was owned by the Croatian Academy of Sciences and Arts.

According to current information, it is now possible to distinguish five members of the Gučetić-Gozze family responsible for the founding, development and growth of the gardens through five stylistic states: Ivan Marina Vita Gozze, the known initiator of the construction of the estate in 1494; his grandson, Nikola Vita Gozze, a late 16th century Renaissance philosopher, owner dur-

Akvedukt u renesansnom perivoju, crtež, presnimak iz knjige: Ugrenović, A. (1953.) Trsteno

Aqueduct in the Renaissance gardens, drawing, copied from: Ugrenović, A. (1953) Trsteno

Glorijet, pogled iz ljetnikovca, 2007.

Gloriette, view from the summer home, 2007

jest izgradnja novog, velikog, kasnoromantičarsko-historicističkog perivoja na Drvarici.

PET STILSKI PREPOZNATLJIVIH ETAPA PERIVOJA

Renesansna etapa – dijeli se na dva razdoblja: razdoblje rane renesanse, koje traje od osnivanja, krajem 15. stoljeća i u prvoj polovici 16. stoljeća. Početna prostorna zamisao perivoja pokazuje rano-renesansne značajke od kojih je najizrazitija otvorenost i povezanost perivoja i ljetnikovca s okolnim krajolikom te podudarnost osi ljetnikovca s osi

ing the late Renaissance conversion of the gardens; Luka Rafaela Gozze in the early 18th century, during whose time the Baroque expansion of the gardens was carried out, with new walkways, pleasure grounds, and the construction of the fountain and aqueduct; Baltazar Paola Bassegli Gozze, who in the late 19th century further expanded the gardens in the Romanticist-Historicist style, bringing many new species of decorative trees and bushes into old spaces and creating new, Historicist parterres; Vito Baltazar Bassegli Gozze, who brought various exotic species to the front part of the gardens surrounding the summer home, with a special accent on palms and succulents, and whose exception-

Pogled iz glorijeta na ljetnikovac, 2007.

View of the summer home from the gloriette, 2007

perivoja, koja se već u toj najranijoj etapi pokazuje kao dvosmjerna i nositelj je perivojnih sadržaja i kompozicije perivoja. Za razdoblje kasne renesanse u drugoj polovici 16. stoljeća, kad je perivoj postao jedno od središta intelektualnog života Dubrovnika, još nema pronađenih arhivskih dokumenata te se može samo pretpostaviti da dolazi do daljnjeg raščlanjivanja i organizacije prostora unutar lovorova gaja i do pojave renesansne fontane na završetku kompozicijske osi.

Barokna etapa – u odnosu na talijanske vrtove počinje sa zakašnjenjem, tek nakon velikog potresa 1667. i traje tijekom cijeloga 18. stoljeća. Uzdužna os postaje glavni i prepoznatljiv nositelj barokne

ally valuable undertaking was the construction of a new, large, late-Romanticist-Historicist gardens at Drvarica.

THE GARDENS' FIVE STYLISTICALLY RECOGNISABLE STAGES

The Renaissance stage is divided into two periods: early Renaissance, which lasted from its founding at the end of the 15th century and the first half of the 16th century. The initial spatial conception of the gardens shows early Renaissance characteristics, the most expressive of which are the openness

kompozicije, razvija se i produžuje kroz gaj do potoka te spaja u nizu sve reprezentativne građevine: paviljon, ljetnikovac, kapelicu, fontanu i akvedukt. Takvim razvojem glavne osi perivoja ljetnikovac dobiva ulogu središnje ravnotežne točke između dvije suprotne orijentacije, na krajolik izvan perivoja i na nimfej unutar perivoja. Proširenje ortogonalne mreže šetnica, izvedeno je šišanim šimširovim živicama i bosketima, a za dubrovačke prilike velika i raskošna, reprezentativna fontana-nimfej, povezana s akveduktom, unosi 1736. godine u stari gaj novi sadržaj u duhu baroknog klasicizma.

Romantičarsko-historicistička etapa – započinje polovicom 19. stoljeća, kad Baltazar Bassegli Gozze planski obnavlja perivoj. U smjeru uzdužne osi perivoja na barokno se proširenje nadovezuje nova, romantičarska sekvenca s jednom simboličnom,

and connectedness of the gardens and the summer home with their surroundings and the corresponding axes of the summer home and the gardens, which had in this earliest stage already proven to be the bi-directional bearer of the gardens' content and composition. No archival documents have yet been found from the late Renaissance period in the second half of the 16th century, when the gardens became one of the centres of Dubrovnik's intellectual life, and so it can only be assumed that this period saw the further extrapolation and organisation of the space within the laurel grove, as well as the appearance of the Renaissance fountain at the end of the compositional axis.

The Baroque stage, compared to Italian gardens, began late, only after the great earthquake in 1667, and it lasted throughout the entire 18th century. The extended axis became the main and recognisable bearer of the Baroque composition, and was developed and extended through the grove to the creek, joining all of the representative structures: the pavilion, the summer home, the chapel, the fountain, and the aqueduct. With this development of the main axis of the gardens, the summer home became the fulcrum between two opposing orientations - the environment outside the gardens and the nimfej within the gardens. The expansion of the orthogonal network of the walking paths, executed with box-wood hedges and bosquets, and the large and luxurious (for Dubrovnik's standards) fountain nimfej, connected to the aqueduct, brought new content in the spirit of Baroque classicism to the old grove in 1736.

The Romanticist-Historicist stage began in the mid-19th century, when Baltazar Bassegli Gozze methodically renewed the gardens. A new, Romanticist sequence with a symbolic, winding path was attached to the Baroque extension in the direction of the longitudinal axis. Baltazar executed historicist *parterres* in the old garden spaces in the Renaissance and Baroque part of the garden according to his own design. Six of Baltazar's designs, found among the family archives, are discernible today

Kapela u perivoju, 2007.

Chapel in the gardens, 2007

Južno pročelje ljetnikovca i šetnica prema istočnom ulazu u perivoj, 2007.

Southern face of the summer home and walking path towards the eastern entrance to the gardens, 2007

art BULLETIN 64 (2014), str. 101-131

Renesansni perivoj istočno od ljetnikovca, 2007.

Mladen Obad Ščitaroci, Maja Anastazija Kovačević: Arboretum Trsteno – perivoj renesansnoga Jelenkova / Arboretum Trsteno – the Gardens of a Renaissance Villa

Renaissance gardens east of the summer home, 2007

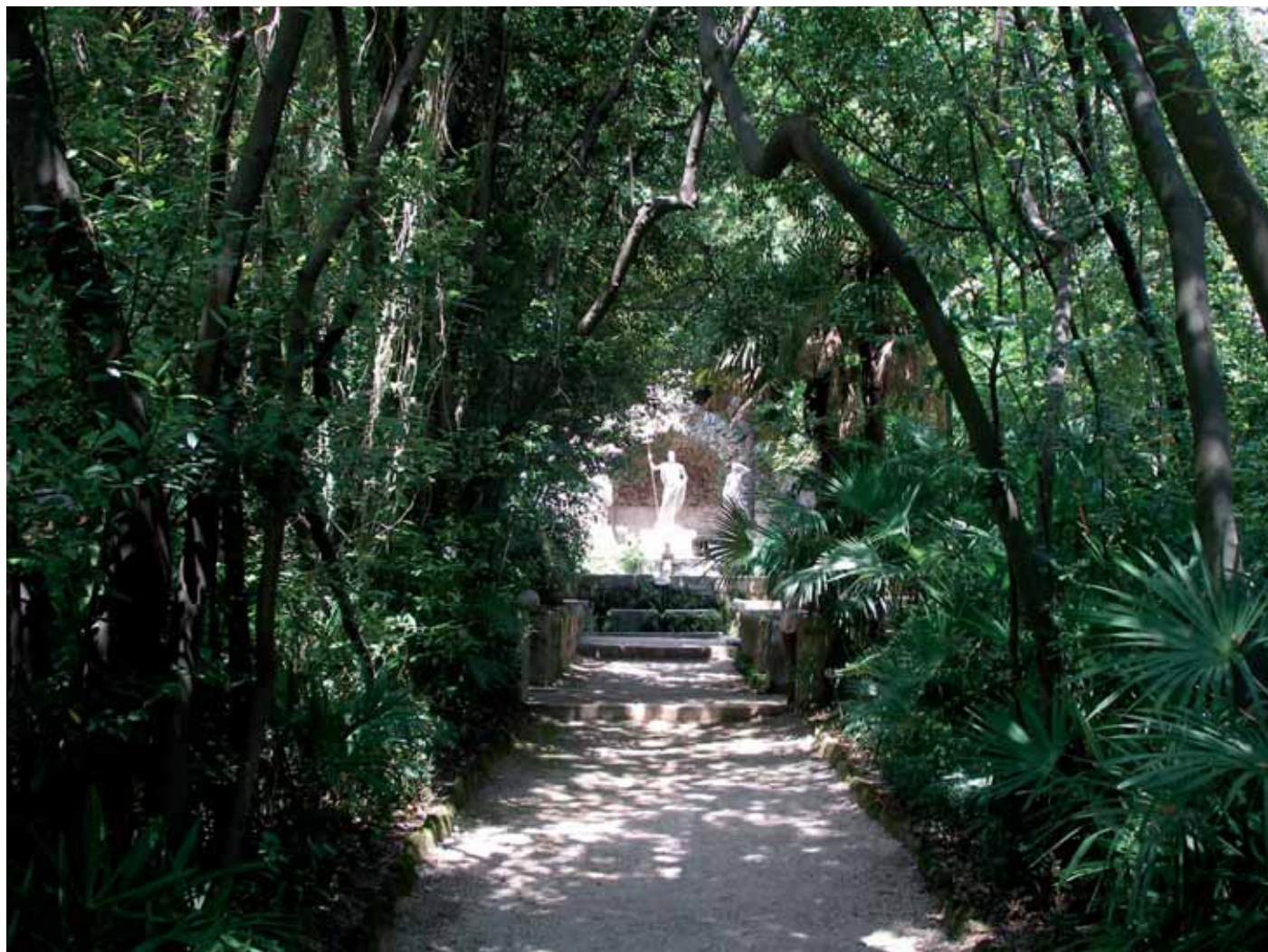

krivudavom šetnicom. Na starim je perivojnim površinama u renesansnom i baroknom dijelu perivoja Baltazar prema svojim crtežima izveo historicističke uredne vrtove (*parterre*). U današnjim se ostacima starih parternih nasada prepoznaje šest Baltazarovih crteža, pronađenih među obiteljskim arhivskim materijalima. Sadnjom novih, domaćih i stranih vrsta biljaka, egzota i kultivara preobražava se stara perivojna kompozicija i već do kraja 19. i početka 20. stoljeća počinje sve više sličiti dendrološkoj zbirci.

in the remains of the old *parterres*. The planting of new domestic and foreign species of plants, exotics and cultivars changed the old gardens' composition, and by the late 19th and early 20th century it was beginning to look more and more like a dendrological collection.

The late Romanticist-Historicist stage began in 1905, with the construction of a new gardens at Drvarica of the complex type typical of the 19th century, but which, because of its belonging to the Mediterranean climate and culture, differs from

Renesansni perivoj, pogled iz ljetnikovca na fontanu, 2007.

Renaissance gardens, view on the fountain from the summer home, 2007

Kasnoromantičarsko-historicistička etapa – započinje 1905. godine gradnjom novog perivoja na Drvarici, kao tipa složenog perivoja karakterističnog za razdoblje 19. stoljeća, ali koji se zbog pripadnosti klimatskom i kulturološkom mediteranskom podneblju izdvaja od istih europskih perivoja kao mediteranska inačica pejzažnog perivoja. Perivoj se izgrađivao postupno, najprije ulazni, geometrijski dio, a kasnije pejzažni dio, uklopljen u prirodnu vegetaciju s mjestimičnim unošenjem dekorativnih i egzotičnih vrsta, pri čemu su potpuno iskorištene

similar European gardens as a Mediterranean version of the landscaped gardens. The gardens were built gradually, starting with the geometric course, and later the landscaped part, which made complete use of natural and orographic advantages to occasionally incorporate decorative and exotic species into the natural vegetation. The gardens excel in the unique finesse of their architectural composition, consisting of terraces, gazebos, and stone stairways that lead down the slope to the rocky coast.

Kasnoromantičarsko-historicistički perivoj Drvarica, 2007.

Late Romance-Historicist gardens of Drvarica, 2007

prirodne pogodnosti i orografske vrijednosti. Perivoj se ističe samosvojom vrsnoćom arhitektonske kompozicije što je čine terase, vidikovci i kamena stubišta, koja se obronkom spuštaju do samih obalnih stijena.

Etapa zaštite i obnove – počinje 1948. godine, nakon što je cjelina ladanjskoga posjeda s perivojima i jednim dijelom poljodjelskih površina proglašena arboretumom i zakonom zaštićena. Prenamjenom dio je površina i građevina otvoren za javnost, a dio je korišten za obavljanje istraživačkog rada i redovnih funkcija održavanja. Prva obnova započinje

The protection and restoration stage began in 1948, after the whole of the estate including, the gardens and a part of the estate's agricultural space, was pronounced an arboretum and placed under legal protection. Some of the estate's area and structures were repurposed and opened to the public, while some of it was put into use for research work and regular maintenance. The first restoration began in 1965 with the transformation of four parterres according to designs by landscape architect Dr. Bruno Šišić from Dubrovnik. The 1980's also saw another few transformations. Geological, geo-

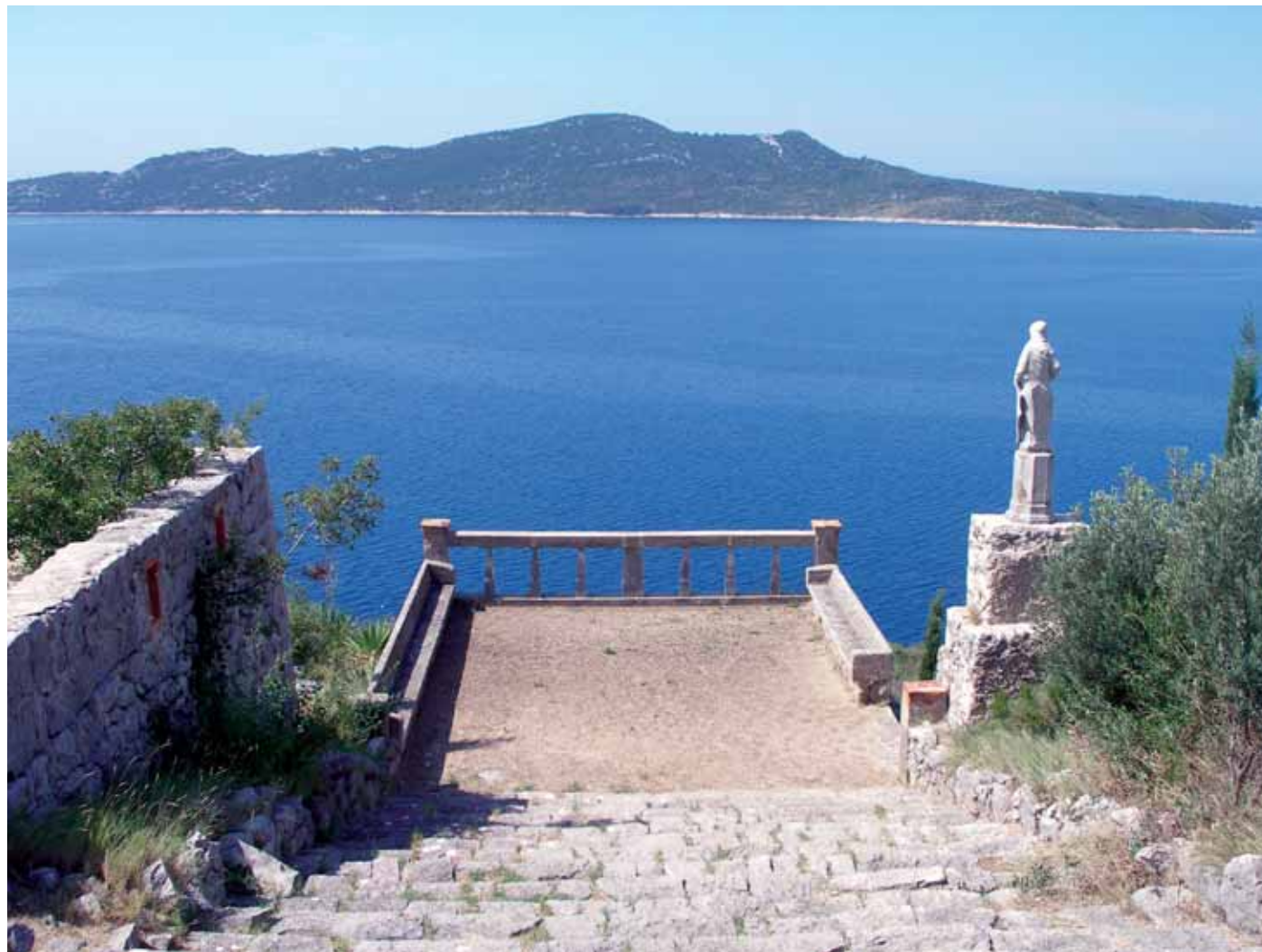
Stube prema moru u perivoju Drvarica, 2007.

Stairs to the sea in the Drvarica gardens, 2007

1965. godine preoblikovanjem četiri uresna vrta prema idejnom projektu dubrovačkoga pejzažnog arhitekta dr. sc. Brune Šišića. Osamdesetih je godina 20. stoljeća također preoblikovanjem izvedeno još nekoliko obnova. Od 2000. godine izrađuju se geološke, geodetske i orto-foto karte, a 2006. godine grafički prikazi postojećega stanja vegetacije i građevina. Usporedno se obavljaju istraživanja povijesnih mijena i razvoja perivojnih i poljodjelskih površina ladanjskog posjeda te izrada prirodne i povijesne matrice kao podloge za plan zaštite i obnove ukupne cjeline ladanjskoga posjeda.

detic, and orthophoto have been being made since the year 2000, and in 2006, a graphic display of the current state of the vegetation and structures was created. Simultaneous research of historical changes and development of the estate's gardens and agricultural land is being carried out, and a historical matrix is also being made as a foundation for a protection and reconstruction plan for the entirety of the estate.

Perivoj Drvarica, silazak prema moru, 2007.

Drvarica Gardens, path to the sea, 2007

Gučetićeve ladanjska cjelina pripada ladanjsko-gospodarskom tipu, ali se od drugih na dubrovačkome području izdvaja naglašenim rezidencijalnim značajkama. Jedinstvena je zbog potpune razdvojenosti rezidencijalnog i gospodarskog dijela, već od samih početaka izgradnje. Perivoj u Trstenom bio je jedini na dubrovačkome području gdje se tekuća voda mogla slobodno upotrijebiti za perivoj. Godine 1736. podignuta je, najveća u Dubrovniku, barokna fontana s kipovima, špiljom/grotom, zidnim slikama i bazenom, a opskrbljena vodom iz potoka preko akvedukta s 14 lukova.

O jedinom perivojnom akveduktu u Hrvatskoj do sada nisu pronađeni nikakvi pisani dokumenti. Analizom kompozicije perivoja te usporedbama s onodobnim srodnim perivojima, njihovim razvojnim i stilskim razlikama, ustvrdilo se da je razvoj Gučetićeve perivoja tekao postupno tijekom stilskih i vremenskih etapa razvijajući kompozicijsku koncepciju analogno razvoju renesansnog perivoja u Italiji, od aksijalnog križa do zgusnute i naglašene jednoosne kompozicije u kojoj akvedukt preuzima važnu ulogu, jer – nadovezujući se na postojeću arhitektonsku koncepciju – postaje dio glavne osi perivoja.

Usporednim vremenskim preklapanjem razvoja perivoja s povijesti gradnje akvedukta na sredozemnom, europskom i svjetskom prostoru zapaženo je da izgradnja brojnih akvedukata za opskrbu i održavanje velikih baroknih perivoja prethodi zakašnjoj barokizaciji Gučetićeve perivoja koji se prostorno proširuje u doba nakon velikog potresa (1667.), kad je obnova boljeg življenja i ponovnog dokazivanja vlasti, moći i tradicije omogućila prihvaćanje baroknih novosti. Moguće je zato pretpostaviti da se tada izgradio akvedukt ne samo kao prijeko potreban građevni i hidrotehnički preduvjet fontani već ujedno kao znak identifikacije s kulturama širih prostora.

Gučetić's estate served both as a summer home and as a farm, but it differs from others in the area of Dubrovnik in its accentuated residential characteristics. It is unique because of the complete division between its residential and agricultural parts from the very beginnings of its construction. Of the entire region surrounding Dubrovnik, only the gardens at Trsteno had running water that could be freely used for the gardens. In 1736, the largest Baroque fountain in Dubrovnik was built there, with fountains, a cave/grotto, frescoes, and a pool, and it was supplied with creek water through an aqueduct with 14 arches.

No written documents have yet been discovered about this aqueduct, the only aqueduct in a gardens in Croatia. An analysis of the composition of the gardens and comparisons with other related gardens from the time, including their developmental and stylistic differences, has confirmed that Gučetić's gardens developed gradually throughout stylistic and temporal stages. It developed a compositional conception analogue to the development of Renaissance gardens in Italy, from its axial cross to its compact and accentuated single-axis composition in which the aqueduct takes on an important role, becoming a part of the main axis of the gardens by adding itself to the existing architectural concept.

A comparative temporal overlap of the development of the gardens with the history of the construction of aqueducts in the Mediterranean, Europe, and the world has shown that the construction of numerous water supply aqueducts for large Baroque gardens preceded the late Baroqueization of Gučetić's gardens, which were expanded after a large earthquake (1667), when better living conditions and a renewed display of authority, power, and tradition allowed the acceptance of Baroque novelties. It can thus be assumed that the aqueduct was constructed at this time not only as a necessary construction and hydrotechnical prerequisite for

Pogled iz glorijeta na Elafitske otoke, 2007.

View on the Elaphiti Islands from the gloriette, 2007

KASNOROMANTIČARSKO-HISTORICISTIČKI PERIVOJ NA DRVARICI

Godine 1905. počinje se kao zasebna cjelina podizati novi perivoj na predjelu Drvarica, 250 metara zapadno od renesansno-baroknog perivoja uz ljetnikovac. Njegova postupna izgradnja i uređenje trajat će tridesetak godina na podlozi dijela staroga maslinika i obronka s prirodnom vegetacijom makije i gariga. Na geometrijski, historicistički oblikovan ulazni dio nadovezuje se pejzažno oblikovan perivoj, a kasnoromantičarska scenografija ispunja cijeli prostor perivoja. Osnovna kompozicijska zamisao umnogome se pokazuje sukladna starome renesansno-baroknom

the fountain, but as a mark of identification with the cultures of the greater region.

LATE ROMANTICIST-HISTORICIST GARDEN AT DRVARICA

In 1905, the construction of a new gardens at Drvarica began, 250 meters west of the Renaissance-Baroque gardens alongside the summer home. Its gradual construction and design, on a foundation of old olive groves and a slope covered in maquis and garrigue, was to last around thirty years. A landscaped gardens were connected to the geometric, historicist concourse, filling the entire space of the gardens with a late-Romanticist scenography.

perivoju, a najzapaženiji je kontrapunkt dvaju kontrastnih dijelova – šumovitog i introvertiranog te sunčanog i ekstrovertiranog dijela. Kamena gradnja kao osnovna struktura staroga perivoja odražava se u novome perivoju na Drvarici u osebujnoj arhitektonici velikoga kamenog stubišta otvorenog morskog krajoliku. Iako prostorno omeđen, perivoj je svojim tlorisnim crtežom postupno „ugrađen“ u postojeću vegetaciju s kojom se toliko skladno stopio da je „posvojio“ cijeli okolni predio.

The basic composition proved to be greatly consistent with the old Renaissance-Baroque gardens, and most notable is the counterpoint between the two contrasting parts — its forested, introverted part, and its sunny, extroverted part. The stone construction as the basic structure of the old gardens was reflected in the new gardens at Drvarica in the unique architecture of the large stone stairway with an open sea view. Although spatially bounded, the ground plan of the gardens is gradually “built into” the existing vegetation, with which it is so harmoniously incorporated that it “conquers” the entire surroundings.

THE ARBORETUM'S FLORA

The arboretum lies across 28 hectares of land between the road and the sea. The central part is a plateau, expanded with terraces, lined with the Renaissance-Baroque gardens with the summer home and other structures, the Historicist gardens at Drvarica, the olive grove, natural downy oak forest, and an area being experimented upon by foresters in place of a former vineyard. The land leading to the coast is very steep and rocky. From the very outset, the vegetation of the gardens was divided into two parts, one of autochthonous vegetation in the form of a laurel grove, and another of fields with cultivated vegetation, consisting of mainly useful species of fruit and citrus trees.

The exceptional diversity of the vegetation cover of the arboretum is visible not only in the presence of twelve confirmed plant communities on the mere 28 hectares of space, but also by the presence of numerous species. The arboretum is a hot spot of biological diversity in the Dubrovnik region. The last research study, carried out between 1995 and 2000, confirmed the presence of 400 cultivated and 528 autochthonous species. The majority of the species are European (31%), with a majority of these being Mediterranean plants, comprising the basic vegetation on all of the gardens'

Ploča s latinskim natpisom iz 1502., crtež, presnimak iz knjige:

VICINIS LAVDOR SED AQUIS ET SOSPITE CELLO PLVS
PLACEO ET CVLTV SPLENDIDIORIS HERI HAEC TIBI
SVNT HOMINUM VESTIGIAL CERT AVIATOR ARS VBI
NATVRAM PERFECIT APTA RVDEM

Ponosan sam na svoje susjede, no još sam ponosniji na vodu, blagu klimu i svoje vlasnike. Posjetitelji, pogledajte tragove ljudskih ruku, gdje vještina kroti divlju prirodu.

Slab with Latin inscription from 1502, drawing, copied from:
Ugrenović, A. (1953) Trsteno

I am proud of my neighbours, but I am even more proud of water, the gentle climate, and my owners. Visitors, behold the traces of human hands, whose excellent skills have tamed the wildness of nature

Nimfej i fontana u renesansnom perivoju, 2007.

Nymphaeum and fountain in the Renaissance gardens, 2007

FLORISTIČKA I VEGETACIJSKA OBILJEŽJA ARBORETUMA

Arboretum se prostire na površini od 28 ha između ceste i mora. Središnjim dijelom proteže se zaravan, proširena terasama, gdje se niže: renesansno-barokni perivoj s ljetnikovcem i pomoćnim građevinama, historicistički perivoj na Drvarici, maslinik, prirodna šuma medunca i površine pod šumarskim pokusima na mjestu nekadašnjega vinarstva. Do mora se spušta vrlo strm, stjenovit teren. Uz istočnu granicu Arboretuma teče potok, kao i njegovim središnjim dijelom. Vegetaciju perivoja od samih početaka izgrađivala su dva dijela, sklop autohtone vegetacije u obliku šumske formacije – lovorova gaja, i drugi dio perivojnih polja s kultiviranom vegetacijom gdje prevladavaju korisne vrste voćaka i agruma.

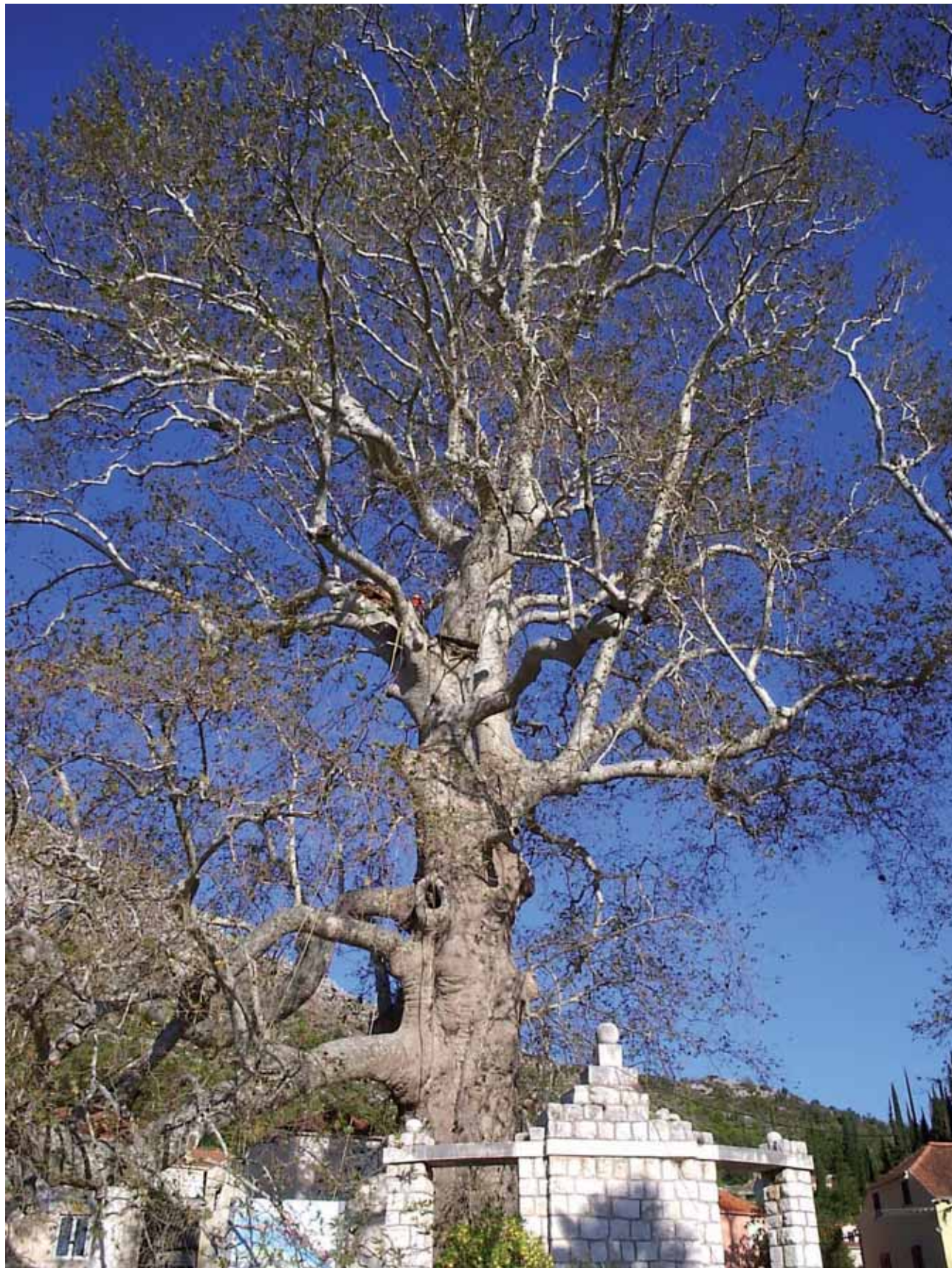
Iznimna raznolikost vegetacijskoga pokrova Arboretuma ne očituje se samo prisutnošću utvrđenih 12 biljnih zajednica na samo 28 ha površine već i prisutnošću brojnih vrsta. Arboretum je „žareća točka“ biološke raznolikosti (*hot spot of biological diversity*) na dubrovačkom području. Zadnjim istraživanjem, provedenim 1995. – 2000. godine, utvrđeno je 400 kultiviranih i 528 autohtonih svojti. Najveći je udio europskih biljaka (31%) s pretežitom prisutnošću mediteranskih biljaka, koje čine osnovu vegetacije na svim površinama. Biljke azijskog podrijetla predstavljaju dominantnu skupinu stranih vrsta (22%) i daju uočljivu, specifičnu karakteristiku flori perivoja. Značajna je skupina biljaka podrijetlom iz Amerike (17%). Ostale zemljopisne regije svijeta zastupljene su malim brojem vrsta (Afrika, Australija, Novi Zeland – 12%). Ukupni udio skupine biljaka uzgojenih taksona zauzima 18%, a među njima se posebnom vrijednošću ističu povijesne autohtone sorte maslina i agruma. Od velikih i starih stabala ističu se platana (*Platanus orientalis*, promjer debla 565 cm, visina 36 m), čempres (*Cupressus sempervirens 'Stricta'*), alepski bor (*Pinus halepensis*) te američka lipa (*Tilia americana*, promjer debla 110 cm, visina 35 m).

Plants of Asian origin are the dominant foreign species (22%), and they give the gardens' flora a noticeable, unique characteristic. A significant number of the plant groups are from the Americas (17%). The remaining geographic regions of the world are represented by a small number of species (Africa, Australia, New Zealand – 12%). The total share of cultivated taxons is 18%, and of these, historical autochthonous varieties of olives and citrus are especially valued. Among the gardens' large trees, the most significant are the oriental plane (*Platanus orientalis*, trunk width 565 cm, height 36 m), the Mediterranean cypress (*Cupressus sempervirens 'Stricta'*), the Aleppo pine (*Pinus halepensis*), and the American linden (*Tilia americana*, trunk width 110 cm, height 35 m).

The wealth of plant life, as well as the wealth of biocenosis, is not native, but rather came about through a long period of time as the result of harmonious “cooperation” between man and nature. Nature offered a wealth of ecological factors, and man invested a great deal of effort, labour, and wisdom. For centuries, he gradually changed the values of the terrain, taking into account and respecting the natural laws of stone, soil, and water. Even though he removed the natural vegetation, planting and raising cultivated species in its place, he worked in harmony and in equilibrium with ecological factors, creating new ecosystems that he maintained through labour, aided by nature.

IN CONCLUSION

The most current research carried out in recent years as part of the *Urban and Country Heritage of Croatia as a part of European Culture* scientific research project and a doctorate dissertation entitled *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom – od renesansnoga perivoja do arboretuma* have confirmed the following new discoveries:

Platana u selu na ulazu u arboretum

Plane tree in the village at the entrance to the arboretum

Bogatstvo biljnoga svijeta, ali i bogatstvo bioce-
noza, nije ovdje izvornog podrijetla nego je nastalo
tijekom dugoga vremena kao rezultat usklađene
„suradnje“ čovjeka i prirode. Priroda je pružila
bogatstvo ekoloških činitelja, a čovjek je uložio
mnogo truda, rada i mudrosti. Stoljećima je po-
stupno mijenjao vrijednosti terena sagledavajući i
poštujući prirodne zakonitosti kamena, tla i vode.
Iako je uklonio i iskorijenio prirodnu vegetaciju,
a na njezino mjesto nasadio i uzgajao kultivirane
vrste, radio je u skladu i u ravnoteži s ekološkim
činiteljima, te stvorio nove ekosustave, koje je odr-
žavao svojim radom, potpomognut prirodom.

ZAKLJUČNO

Najnovijim istraživanjima provedenima posljed-
njih godina u sklopu znanstvenoistraživačkog pro-
jekta *Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio
europske kulture* i doktorske disertacije *Perivoj Guče-
tićeve ljetnikovca u Trstenom – od renesansnoga perivoja
do arboretuma* utvrđene su sljedeće nove spoznaje:

- kronološki slijed od 14 vlasnika perivoja iz obi-
telji Gučetić-Gozze;
- povijesna cjelina perivoja uz ljetnikovac nije na-
stala u jednom mahu ni po jedinstvenom planu
već je njezin razvoj tekao prostornim širenjem
na sve veću površinu tijekom renesansnog, baro-
knog i romantičarsko-historicističkog razdoblja,
čime se razvila jedinstvena perivojna cjelina, or-
ganski povezana i ravnotežno usklađena;
- perivoj ljetnikovca najstariji je sačuvani ranore-
nesansni dubrovački perivoj nastao na ranorene-
sansnom talijanskom predlošku;
- jednoosna tlocrtna koncepcija, jedina do sada
poznata među dubrovačkim perivojima, obliko-
vana je u baroknom razdoblju na prethodnom
postupnom razvoju iz ranorenesansne i kasno-
renesansne etape;
- gaj lovora s fontanom i akveduktom jedinstven
je u domaćim i širim europskim okvirima, a

- The chronological order of the 14 owners of the
gardens from the Gučetić-Gozze family;
- The historical whole of the gardens along the
summer home was not created in one stroke
nor according to a single plan, but it developed
through spatial expansion over an ever greater
area during the Renaissance, Baroque, and Ro-
manticist-Historicist periods, developing the
gardens as a single whole, organically connected
and harmoniously balanced;

Ambijent renesansnoga perivoja, crtež, presnimak iz knjige:
Ugrešić, A. (1953.) *Trsteno*
Ambience of the Renaissance gardens, drawing, copied from:
Ugrešić, A. (1953) *Trsteno*

akvedukt je podignut u doba barokne izgradnje perivoja;

- tlocrtna kompozicija perivoja razvijala se od aksijalnog križa do jednoosne arhitektonske kompozicije, čime se izdvaja od ustaljene, najčešće tlocrtno ortogonalne sheme dubrovačkoga renesansnog perivoja.

Analizom i usporedbama utvrđene su samosvojne osobujnosti renesansno-baroknoga perivoja i cijeloga arboretuma stvorene jedinstvenim kompozicijskim odnosima, neviđenim prije u okvirima dubrovačkoga renesansnog perivoja i neponovljenim nikada poslije. I prvobitni je ljetnikovac također, posebnošću svoje koncepcije i izvedbe, kao prvi primjer čiste humanističke arhitekture pretodio kasnijim dosezima dubrovačke ladanjske arhitekture.

- The gardens of the summer home are the oldest surviving early-Renaissance gardens in Dubrovnik created based on an Italian template;
- The single-axis ground plan, the only one discovered to date among gardens in Dubrovnik, was designed in the Baroque period on the basis of the prior, gradual development of the gardens from the early Renaissance and late Renaissance stage;
- The laurel grove and the fountain and aqueduct are unique in both the domestic and wider European framework, and the aqueduct was built during the Baroque period of the gardens;
- The composition of the ground plan of the gardens developed from an axial cross to a single-axis architectural composition, making it stand out from the common, most often orthogonal scheme of Dubrovnik's Renaissance gardens.

An analysis and comparison confirmed the unique characteristics of the Renaissance-Baroque gardens and the entirety of the arboretum, created through unique compositional relations before unseen in the framework of Dubrovnik's renaissance gardens and not repeated since. The original summer home also preceded later achievements in Dubrovnik's country architecture through its exceptional design and construction as the first example of pure, humanistic architecture.

BILJEŠKE

- 1 Citat dijela stihova datiranih u 1502. godinu, uklesanih na kamenom arhitravu prvobitnog ljetnikovca Ivana Marina Gozze, a danas ugrađenog u parapetni zid šetnice uz ljetnikovac Trsteno.
- 2 Maja Anastazija Kovačević, doktorska disertacija *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom – od renesansnoga perivoja do arboretuma: preobrazbe autohtonoga renesansnog predloška i njegov utjecaj na ladanjske perivoje dubrovačkog područja*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.; mentor prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci; članovi povjerenstva za ocjenu i obranu disertacije: akademik Velimir Neidhardt, Arhitektonski fakultet; akademik Igor Fisković, Filozofski fakultet; akademik Slavko Matić, Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Doktorska istraživanja provodila su se u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture* (glavni istraživač Mladen Obad Šćitaroci), a projekt je podupiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Istraživanja su nastavljena u znanstvenom projektu *Heritage Urbanism – Urban and Spatial Planning Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage* (glavni istraživač Mladen Obad Šćitaroci), koji financira Hrvatska zaklada za znanost (br. 2032, 2014. – 2018.).

ENDNOTES

- 1 A quote of part of a verse dated to 1502, originally carved on the stone architrave of the summer home of Ivan Marin Gozze, now built into the parapet wall of the path along the Trsteno summer home.
- 2 Maja Anastazija Kovačević, doctorate dissertation *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom – od renesansnoga perivoja do arboretuma: preobrazbe autohtonoga renesansnog predloška i njegov utjecaj na ladanjske perivoje dubrovačkog područja*, Faculty of Architecture, University of Zagreb, 2012; mentor, Dr. Mladen Obad Šćitaroci; members of the grading and defence committee: Academician Velimir Neidhardt, Faculty of Architecture; Academician Igor Fisković, Faculty of Philosophy; Academician Slavko Matić, Faculty of Forestry, University of Zagreb. This doctorate research was carried out in the context of the *Urban and Country Heritage of Croatia as a part of European Culture* project (principal investigator Mladen Obad Šćitaroci), which is supported by the Croatian Ministry of Science, Education and Sport. This research is being continued as part of the *Heritage Urbanism - Urban and Spatial Planning Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage* project (principal investigator Mladen Obad Šćitaroci), which is financed by the Croatian Science Foundation (no. 2032, 2014. – 2018.).

LITERATURA (odabir, kronološki redosljed)

1. Kovačević, M. A. (2012.) *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.
2. Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2006.) *Dubrovnik Renaissance Gardens, Trsteno Garden and Arboretum*, u: Oxford Companion to the Garden, urednik: Patrick Taylor, Oxford: Oxford University Press, str. 138-139, 477, ISBN 0-19-866255-6, 978-0-19-866255-6.
3. Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2001.) *Dubrovnik Renaissance Gardens – Dubrovnik Area*, u: Encyclopedia of Gardens: History and Design. Vol. 1, str. 390-392, urednik: Schoemaker, C. A., Chicago – London: Fitzroy Dearborn Pub.
4. Kovačević, M. (1999.) *Prirodna obnova šume i makije na požarištima u Arboretumu Trsteno*, Šumarski list 3-4, str. 109-118.
5. Kovačević, M. (1998.) *Naslijeđe 19. stoljeća u Gučetićevoj vrtu u Arboretumu Trsteno*, u: Grgurević, D. ur. Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske, Split: Parkovi i nasadi, str. 161-169.

LITERATURE (selected, chronological order)

- 1 Kovačević, M. A. (2012.) *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom*, doktorska disertacija, University of Zagreb, Faculty of Architecture.
- 2 Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2006.) *Dubrovnik Renaissance Gardens, Trsteno Garden and Arboretum*, in: Oxford Companion to the Garden, ed. Patrick Taylor, Oxford: Oxford University Press, pp. 138-139, 477, ISBN 0-19-866255-6, 978-0-19-866255-6.
- 3 Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2001.) *Dubrovnik Renaissance Gardens – Dubrovnik Area*, in: Encyclopedia of Gardens: History and Design. Vol. 1, pp. 390-392, ed. Schoemaker, C. A., Chicago – London: Fitzroy Dearborn Pub.
- 4 Kovačević, M. (1999.) *Prirodna obnova šume i makije na požarištima u Arboretumu Trsteno*, Šumarski list 3-4, pp. 109-118.
- 5 Kovačević, M. (1998.) *Naslijeđe 19. stoljeća u Gučetićevoj vrtu u Arboretumu Trsteno*, in: Grgurević, D. ed. Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske, Split: Parkovi i nasadi, pp. 161-169.

6. Obad Šćitaroci, M. (1996.) *The Renaissance Gardens of Dubrovnik area, Croatia*, u: Garden History, vol. 24, br. 2, London: Garden History Society, str. 184-200.
7. Grujić, N. (1994.) *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 34, str. 141-167.
8. Grujić, N. (1994.) *Vrijeme ladanja – Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom (1494. – 1502.)*, Dubrovnik: Matica hrvatska, str. 79-102.
9. Obad Šćitaroci, B. i M. (1992.) *Hrvatska parkovna arhitektura – prilog vrednovanju hrvatske povijesne parkovne arhitekture u kontekstu europske vrtne umjetnosti*, u: Encyclopaedia moderna, vol. 13, br. 2 (38), Zagreb, str. 273-279.
10. Grujić, N. (1991.) *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti i Matica hrvatska.
11. Šišić, B. (1991.) *Dubrovački renesansni vrt – nastajanje i oblikovna obilježja*.
12. Grujić, N. (1982.) *Prostori dubrovačke ladanjske arhitekture*, Rad JAZU, knj. 399, Zagreb: JAZU. 379.
13. Šišić, B. (1981.) *Obnova dubrovačkog vrta*, Split: Izdavački centar.
14. Kovačević, M. (1978.) *Pregled razvoja obogaćivanja hortikulture flore Sredozemlja kao prijedlog obnavljanja botaničke komponente pet stoljeća starog perivoja Gučetić*, Rad JAZU, knj. 379, str. 231-237.
15. Deanović, A. (1978.) *Perivoj Gučetić u Arboretumu Trsteno – pitanja njegove reintegracije i prezentacije*, Rad JAZU, knj. 379, str. 201-230.
16. Ugrenović, A. (1953.) *Arboretum Trsteno*, Zagreb: JAZU.
6. Obad Šćitaroci, M. (1996.) *The Renaissance Gardens of Dubrovnik area, Croatia*, in: Garden History, vol. 24, no. 2, London: Garden History Society, pp. 184-200.
7. Grujić, N. (1994.) *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 34, pp. 141-167.
8. Grujić, N. (1994.) *Vrijeme ladanja – Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom (1494. – 1502.)*, Dubrovnik: Matica hrvatska, pp. 79-102.
9. Obad Šćitaroci, B. i M. (1992.) *Hrvatska parkovna arhitektura – prilog vrednovanju hrvatske povijesne parkovne arhitekture u kontekstu europske vrtne umjetnosti*, in: Encyclopaedia moderna, vol. 13, no. 2 (38), Zagreb, pp. 273-279.
10. Grujić, N. (1991.) *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb: Institute of Art History and Matica hrvatska.
11. Šišić, B. (1991.) *Dubrovački renesansni vrt – nastajanje i oblikovna obilježja*.
12. Grujić, N. (1982.) *Prostori dubrovačke ladanjske arhitekture*, Rad JAZU, vol. 399, Zagreb: JAZU. 379.
13. Šišić, B. (1981.) *Obnova dubrovačkog vrta*, Split: Izdavački centar.
14. Kovačević, M. (1978.) *Pregled razvoja obogaćivanja hortikulture flore Sredozemlja kao prijedlog obnavljanja botaničke komponente pet stoljeća starog perivoja Gučetić*, Rad JAZU, vol. 379, pp. 231-237.
15. Deanović, A. (1978.) *Perivoj Gučetić u Arboretumu Trsteno – pitanja njegove reintegracije i prezentacije*, Rad JAZU, vol. 379, pp. 201-230.
16. Ugrenović, A. (1953.) *Arboretum Trsteno*, Zagreb: JAZU.